

УДК 330.8:336.2

Чинчик А. А.

Львівський торговельно-економічний університет

Голубка С. М.

Університет банківської справи

ЕКОНОМІЧНІ ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА ТА ЙОГО ВНЕСОК У ПОДАТКОЗНАВСТВО

У статті проаналізовано концептуальні положення досліджень Івана Франка за економічним напрямом з інтерпретацією окремих з них щодо формування податкової системи. Досліджено публікації Івана Франка з проблематики податків та щодо соціальної справедливості. Вивчено результати досліджень ученого щодо обсягів податкових платежів та бюджетного фінансування у територіальному зрізі з критикою обмежених можливостей галицьких земель. Розкрито його обґрунтування причин зубожіння населення через необґрунтовану систему оподаткування Галичини. Доведено абсолютну примусовість системи сплати податків, що привело до високого рівня соціальної напруги та проблемних взаємовідносин між владою і суспільством. Вказано на найбільш актуальні наукові положення праць Івана Франка щодо впровадження у сучасне фінансово-економічне середовище України.

Ключові слова: податкова система, перерозподіл податкових надходжень, непродуктивні видатки, особисто-прибутковий податок, податковий екекутор, соціальна справедливість.

Постановка проблеми. Для з'ясування особливостей розвитку української економічної думки особливе значення відіграє «творчий геній Івана Франка». Водночас вкрай недостатньо висвітлений економічний бік його діяльності, зокрема питання оподаткування. Учений багато свого часу приділяв вивченню актуальних соціальних, демографічних, економічних, культурологічних, політичних питань. У його наукових дослідженнях чітко простежується патріотична позиція. Результати його діяльності є не лише свідченням колосального працелюбства (за 60 років життя – близько 6 тис. творів на п'яти мовах). Іван Франко є важливою постаттю з точки зору формування інтелектуальної еліти, відділеної від представників державно-поневолювачів різної частини українських земель у донезалежну епоху. Івана Франко є взірцем для сучасних дослідників з погляду інтелігентності, працелюбства та патріотизму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічні погляди Івана Франка досліджували у своїх працях такі українські вчені, як І. Басс, О. Білецький, Д. Вірник, Є. Голубовська, С. Злупко, А. Каспрук, Л. Корнійчук, Є. Романів, В. Студінський, Л. Хінкулов, І. Шафранська та ін. Вони є дуже цінними з погляду збереження інтересу до творчості Івана Франка, надання можливості іншим дослідникам розкривати його вчення в нових актуальних ракурсах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, праці Франка стають усе більш актуальними, порівнюючи різні проблеми щодо питань соціальної справедливості. На фоні трансформаційних розбіжностей розвитку українського суспільства перед сучасною економічною наукою залишаються в пріоритеті гострі концептуальні питання культурологічного, фінансово-економічного, екологологічного характеру.

Вкотре піднімається проблема реформування податкової системи, обґрунтування необхідності якої полягає вже не стільки в конкретизації зміни ставок і переліку самих податків, рівності їх стягнення (реалізація адміністративно-територіальної реформи), скільки в об'єктивності їх встановлення, прозорості системи пільгового оподаткування та відшкодування.

Зважаючи на це, необхідно піднімати питання реформування системи податків разом із культурологічним та історичним аспектами, підсилюючи наукові обґрунтування позиціями видатних українських учених, які входять у плеяду інте-

лектуальної еліти нашої держави. Апелюючи до моральних аспектів оподаткування, соціальної справедливості, можна таким чином хоча б підсилити позицію науки щодо формування ефективної системи оподаткування як одного з важливих індикаторів рівня розвитку соціальної держави, правової культури, фінансово-економічної грамотності суспільства.

Метою статті є вивчення поглядів Івана Франка на категорію податків з виявленням основних акцентів його наукових обґрунтувань та актуальності їх адаптації до сучасних умов.

Цілі дослідження:

- проаналізувати концептуальні положення досліджень Івана Франка за економічним напрямом з інтерпретацією окремих з них щодо формування податкової системи;

- дослідити публікації Івана Франка з проблематики податків та у фокусі соціальної справедливості;

- виявити найбільш актуальні наукові положення праць Івана Франка до впровадження в сучасне фінансово-економічне середовище України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іван-Франко завдяки працелюбності й таланту залишив нащадкам творчі (поезії, прози, драматургічних творів), а також науково-публіцистичні праці в галузях філософії, історії, мовознавства, етнографії, сходознавства, психології. Вагому нішу в системі досліджень Івана-Франка займають економічні праці, в яких він різносторонньо торкався актуальних на той час (та як виявилось, і сьогодні) соціальних (умови використання та оплата праці, соціальна справедливість, захист прав через страйк, можливості еміграції), ринкових (інститут власності), фінансових (бюджет, податки) питань.

Економічні погляди Івана Франка на категорію податків формувались у фокусі важливих соціальних трансформацій, які відбувались у період його діяльності (1856–1916 рр.). Як зазначає В. Студінський, систему ринкових відносин Франко розглядав через призму класових суперечностей – між роботодавцем (капіталістом) та найманим працівником (пролетарем) [1, с. 16]. Значну увагу він приділяв питанням відносин власності, в тому числі земельної. На думку автора, земля повинна бути довготривалою та основою для дальшого розвитку народу на полі промисловим, торговельним та інтелектуальним; лише такий розвій, що йтиме

від ґрунту, буде здоровий і не сполучений нічиєю кривдою [2, с. 570]. Окремий показовий зріз наукових обґрунтувань ученого – статистичний. Його доводи «правдивості первісних даних статистичних» є важливою умовою побудови ефективної системи оподаткування [2, с. 251]. Крім того, не потрібно оминати увагою працересурсний ракурс досліджень Франка, оскільки він вказував на деструктивність мінімального рівня оплати праці та необхідність створення сприятливих умов трудової діяльності людини. З погляду розвитку вчення про податки цей напрям розкриває наслідковість необґрунтованого оподаткування оплати праці як мотиваційної складової розвитку трудового потенціалу економічно активного населення.

На рис. 1 подано згадані концептуальні ідеї вченого з підкресленням їх важливості для розвитку вчення про податки.

Розглядаючи комплексно напрацювання Івана Франка економічного характеру, не можна сказати, що конкретно податковому питанню він приділяв дуже багато уваги, хоча в цілому з фінансового питання до його авторства належить близько 40 праць. Однак, крім концептуальної цінності його ідей для розвитку вчення про податки, зокрема через призму національних особливостей, Франко це питання вивчав з праць інших учених. Це був важливий момент для інших тогочасних науковців, оскільки Франко мав достатній авторитет серед інтелігенції. Відомо, що він високо оцінив напрацювання іншого талановитого українського вченого-економіста В. Навроцького «Про реформу домового податку», в якій той розкритикував податкову реформу 1847 р. австрійського уряду на теренах західної України, що мала стати великим тягарем для населення сіл і містечок та була корисною віденським підприємцям і торговцям [3, с. 339]. Цитата С. Злупка, який аналізував відношення Франка до Навроцького: «Здається, думки і діла жодного з українських економістів, крім Володимира Навроцького, не називав Іван Франко святими; так глибоко йому імпонували погляди і дослідження видатного економіста» [4]. Очевидно, Навроцький був найперше близьким Франку по духу, бо теж болісно сприймав становище галицьких селян і робітників та гостро критикував несправдливую систему перерозподілу ресурсів.

Хоча Івана Франка більшою мірою цікавили гострі питання соціальної нерівності, дискриміна-

ції селянства, окремі свої дослідження він фокусував суто на питанні оподаткування, що є головною детермінантою рівня соціальної напруги. Назви його праць «Сила податкова Галичини», «П'ять літ нашої господарки Крайової», «Фінансове положення Галичини», «Бюджетний кошторис пана Вишнеградського», «Злидні Галичини в цифрах», «Спір о дефіцит», «Крайовий бюджет» промовисто говорять про фокус дослідження на категорії податків щодо:

- їх значущості для розвитку українських територій;

- формування бюджетних ресурсів та ефективності їх використання (справедливість перерозподілу податкових платежів);

- об'єктивності оподаткування різних верств населення та правомірності його здійснення.

Франко добре розумів чинну систему податків, особливу увагу приділяючи основним її видам – податку ґрунтовому, домовому, консумційному, зарітковому (для найманих працівників), дохідному (для власників бізнесу), толераційному (проти дискримінації окремих етнічних груп; він критикував «жидівський податок», який сплачували додатково представники даної етнічної групи).

Розглядаючи питання податків щодо формування бюджетів, Франко велику увагу приділяв справедливості перерозподілу бюджетних платежів у галицьких землях на фоні всієї Австро-Угорської монархії, роблячи висновок про надзвичайну репресивність податкового режиму в Галичині [5, с. 255]. З аналізу бюджету галицьких земель 1883 р. він вказував, що дохід від продажу «арештантського промислу» в Галичині давав більше ніж 21% доходу за цим видом у цілій Австро-Угорській державі; водночас на частку Галичини припадало 26% території і 27% населення монархії, частка податкових платежів становила лише 9,6%, зображаючи таким чином промислово і сільськогосподарську недорозвиненість краю, народну бідність [5, с. 255]. Отже, Франко через аналіз територіальної структури податкових платежів Австро-Угорської імперії вказував на задовільні умови використання ресурсного потенціалу українських галицьких земель з тотальним зубожінням населення. Таким чином, загальний обсяг податкових платежів він розглядав як індикатор суспільного добробуту. Хоча Галичина платила не найбільше податків порівняно з іншими

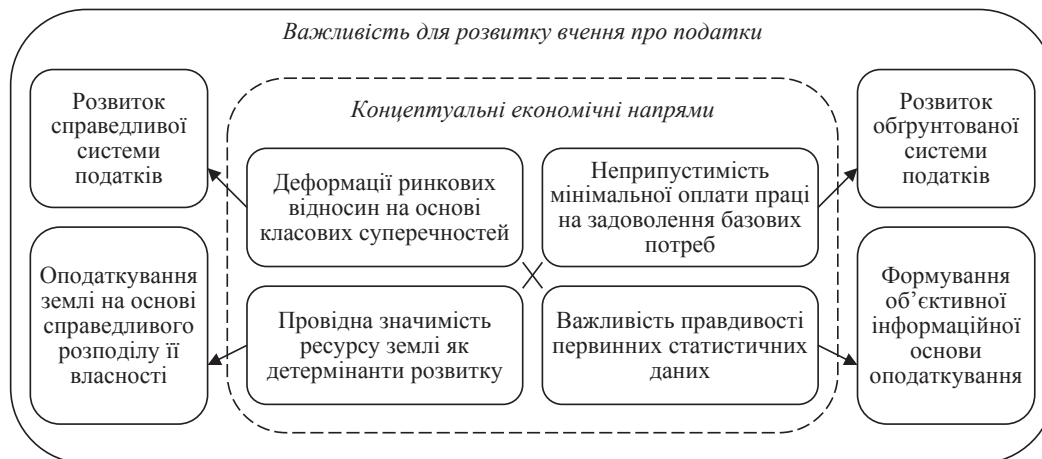

Рис. 1. Окремі концептуальні ідеї Івана Франка із значенням для розвитку вчення про податки

Джерело: авторська розробка

провінціями монархії, але ці податки були для місцевих мешканців особливо дошкульними; з тверджень Франка – високі податки руйнують місцеву промисловість ще в зародку; завдяки ретельності податкових інспекторів зародки домашнього промислу всихають, ніби їх підтопила філоксера (філоксера як шкідник у рослинництві) [6, с. 46; 7, с. 417–418].

Поширеними є цитування висловлювань Івана Франка щодо того, що українському селянину все одно, як умирати: від голоду, чи від рук свого пана чи чужого. Йому абсолютно все одно, хто з його буде «шкуру дерти» і податок знімати. Таким чином, учений гостро переживав реальне становище українського селянства й робітничого класу, вбачаючи несправедливою систему оплати їх праці. Окремі його дослідження присвячені проблемі лихварства, де він податки разом зі стійкими лихами, неврожайами, пишними весіллями, хрестинами та похоронами, судовими процесами і спадковими переговорами відносив до основних причин залежності селян від лихварів [8, с. 375]. Згубними для робітників він вважав податки, які вони сплачували у складі роздрібної ціни на товари [9].

Відстоюючи ідеї соціальної справедливості, Франко критикував систему оподаткування в розрізі різних соціальних груп. Він доводив, що панівні верстви уникають податкових платежів, тоді як зубожілі селяни змушені платити вищі податкові ставки. У результаті крайовий бюджет отримував мізерні обсяги податкових надходжень з і так зубожілих галицьких земель. І хоча австро-угорський уряд вводив нові види податків та змінював їх ставки, це не давало йому можливості збільшувати бюджетні надходження. Вирішити проблему несправедливого податкового навантаження Франко пропонував через введення особисто-прибуткового податку, який би дав можливість витрущувати кишені багатіїв для загального добра, а також оподатковувати грошові й товарні біржі, підвищити податки на предмети розкоші тощо [7, с. 418].

Переймаючись недосконалою системою перерозподілу податкових надходжень з бюджету, Франко доводив необхідність більшого фінансування заходів культурного характеру. Він писав, що держава в затратах на народні потреби є «мачухою» (Австро-Угорська імперія), що старастесь, де тільки можна, дати нам (Галичині) якнайменше з очевидною і необрахованою шкодою для нашого культурного розвитку [10]. Так само доводились вкрай обмежені обсяги фінансувань сільського господарства. Учений детально аналізував цілі видатків бюджету, розподіляючи їх на продуктивні та непродуктивні й критикував надмірні фінансування утримання тогочасного державного апарату, що є значною проблемою більшості нерозвинених держав, особливо на фоні постійного браку бюджетних коштів. Непродуктивні видатки він розглядав як такі, що ані посередньо, ані безпосередньо не причиняються до піднесення чи то економічного, чи то культурного стану краю. До таких видатків він відносив видатки адміністраційні, відсотки від позичок та інші видатки, які не повертаються на потреби економічні, наукові, санітарні і просвіти [11, с. 222]. Учений гостро критикував так звані непрямі податки, які, на його погляд, формували основний податковий тягар на незаможні верстви населення і приводили до несправедливого перерозподілу національного багатства зі зростанням доходів капіталістів.

До різних аспектів вивчення Франком податкового питання слід додати його критику щодо способів стягнення податків через діяльність податкових екекаторів, які силоміць забирали в селян усе, що можна було забрати за податкові залежності [7, с. 418]. Їх ще називали соціальними збирачами. Використовуючи дані ведених на той час податкових книг, незважаючи на рівень матеріального становища селян зі спроможністю задоволення базових потреб (харчування, проживання, одягу), вони змушені були будь-якими способами збирати податкові платежі. Розуміючи тогочасний рівень розвитку суспільства, спосіб його життя, важко усвідомити напругу процедури збору податків як для самого населення, так і для збирачів.

Таким чином, тогочасна система оподаткування будувалась на примусовій волі й не передбачала жодного розуміння населенням необхідності сплати податків. Це добре розумів Франко, який дуже критикував систему перерозподілу податків. Очевидно, якби населення розуміло цілі їх сплати та відчувало вигоди від їх перерозподілу через бюджетні фінансування, то система їх збору не була б такою вимушеною, приводячи до соціальної напруги.

Для прикладу, як досліджував Франко, обсяги фінансування шкіл Галичини становили 11,4% загальних фінансувань на зазначену ціль імперії при тому, що кількість населення, як уже згадувалось вище, дорівнювала 27%. Як стверджує К. Кондратюк з аналізу праць Івана Франка, якщо інші народи скаржаться на бюджет, то українці мали підстави бути подвійно незадоволені, бо щодо потреб вони були найгірше забезпечені між усіма австрійськими провінціями [7, с. 418]. Вражають висновки Франка як патріота, який закликав українців об'єднуватись, що політична незалежність не значуща для людей, якщо залишається внутрішнє соціальне рабство і не має значення, чи росіянин, чи прусак, чи власний уряд збирають податки, проте не дбає про народ, але про самих себе. Учений писав, що бідні мусять платити найбільше податків, давати найбільше рекрута, оскільки їх є найбільше, а на їх гроші пани й богатирі держать війська, поліції та жандармів, щоб самих тих бідних тримати в притиску, страху й темноті; бідність доводить людей до проступків, крадіжок та вбивств, а пани й богатирі карають їх за те, хоч нічого нічого не роблять, щоб не виникло причин усіх тих проступків – бідності [12, с. 159].

Франко дуже болісно сприймав відношення влади до народу. Як бачимо, ця проблема залишилась актуальною й сьогодні, яка є деформованим елементом історичної пам'яті, що підриває інституційну довіру між суспільством і владою та руйнує «соціальні ліфти» з особами з високим інтелектуальним, управлінським потенціалом та патріотичними поглядами в органах державної влади. Натомість сучасній українській владі все більше притаманні риси інтелектофобії, коли наявність істинних інтелектуалів на всіх щаблях влади залишається невігідним наявній системі суб'єктивного перерозподілу ресурсів. Сам Франко теж намагався стати політичним діячем, однак тричі програвав вибори до сейму як один із лідерів української радикальної партії. Щоразу Франкові до перемоги не вистачало кілька десятків голосів – то 30, то 50; проблема була в тім, що селяни, на яких і зробили ставку молоді радикали, масово продавали голоси, що важко засу-

Комплексний розгляд категорії податків у працях Івана Франка

Узагальнена позиція щодо ролі податків	Проблема використання податкового ресурсу
Обсяг податкових платежів як індикатор рівня розвитку економіки, суспільного добробуту	Невідповідність частки території за кількістю населення і площею території частці в загальній сукупності податкових платежів при достатньому ресурсному потенціалі доводить вкрай неефективне його використання
Податки як компенсатор для зубожілих верств населення	Надзвичайно важкий стан селянства і робітників приводить до їх байдужості до інститутів, які несуть за це відповідальність та отримують від цього вигоду, в тому числі завдяки стягненню податкових платежів
Податки як індикатор справедливого перерозподілу доходів між заможними і бідними верствами населення	Надмірний тягар оподаткування на селян вимагає його переорієнтації на панівні верстви з впровадженням у податкову систему особисто-прибуткового податку
Податки як джерело фінансування заходів культурного розвитку	Дискримінаційне відношення до окремих територій не дає змогу забезпечити перерозподіл податкових платежів, що надходять до бюджету, з достатнім фінансуванням заходів культурного розвитку
Податки як джерело фінансування розвитку сільського господарства	Сільське господарство як стратегічний вид господарювання вимагає значно більших бюджетних асигнувань (через перерозподіл податкових надходжень), що приведе до покращення матеріального стану селянства
Податки як індикатор толерантного відношення в суспільстві, в тому числі між владою і простими людьми – платниками податків	Спосіб стягнення податків через діяльність податкових ексекторів руйнує мотивацію населення до їх сплати, розуміння такої необхідності та формує критичний рівень відносин між владою і суспільством

Джерело: авторська розробка

дживати на фоні тотальної їх бідності [13]. Таким чином, уже в ті часи, з одного боку, труднощі доступу до посад в державно-управлінському апараті, з іншого – «гнучкість» виборців не дала Франку можливість реалізувати свій інтелектуально-науковий потенціал у владній сфері. Хоча він захищав права бідних верств населення і відстоював прогресивні ідеї створення сприятливих умов життєдіяльності, однак сам і постраждав від соціального зубожіння, не отримавши належної підтримки електорату для проходження у владно-управлінській структурі.

Узагальнюючи аналіз поглядів Івана Франка та категорію податків з різних позицій, визначимо основні їх положення (див. табл. 1).

Висновки. Вивчення економічних поглядів Івана Франка щодо розвитку вчення про податки є вагомим внеском у вивчення історії становлення та розвитку національної економічної теорії.

Вважаємо, що дуже цінними є дослідження вченим податкової системи через призму соціальних процесів та їх значущості для створення сприятливих умов життєдіяльності суспільства й розвитку національної економіки. Податки як фінансово-економічний регулятор – це, в першу чергу, рушій розвитку та індикатор соціальної справедливості в державі. Тому в ракурсі цих основних функціональностей необхідно проводити подальші дослідження вчення Івана Франка про податки національного економознавства.

Список використаних джерел:

1. Студінський В. Економічний аспект творчості Івана Франка (спроба системно-порівняльного аналізу) / В. Студінський // Українське літературознавство : збірник наукових праць. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – Вип. 72. – С. 15–20.
2. Франко І. Збірник творів : у 50 т. / І. Франко. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 44. – Кн. 1. – 695 с.
3. Григорук А. Володимир Навроцький – перший дослідник економіки Галичини / А. Григорук, Л. Литвин // Історія народного господарства та економічної думки України. – 2014. – Вип. 47. – С. 335–347.
4. Злупко С. Історія української економічної думки в науково-критичній інтерпретації Івана Франка / С. Злупко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journ.lnu.edu.ua/publications/zbirnyk07/Zbirnyk07_Zlupko.html.
5. Романів Є. Іван Франко – письменник та економіст / Є. Романів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 624. – С. 254–257.
6. Франко І. З царини фіскалізму / І. Франко // Збірник творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 44. – Кн. 2. – 695 с.
7. Кондратюк К. Іван Франко – публіцист / К. Кондратюк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : збірник наукових праць. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. – Вип. 21. – С. 417–423.
8. Франко І. Лихварство в Галичині / І. Франко // Збірник творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 44. – Кн. 2. – 695 с.
9. Шафранська І. Статистика, фінанси та бюджет як предмет дослідження в економічній науці західноукраїнських земель останньої третини XIX – першої третини XX століття / І. Шафранська // Ефективна економіка. – 2014. – № 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3558>.
10. Білецький О. Зібрання праць : у 5 т. / О. Білецький. – К. : Наук. думка, 1965. – Т. 2. – 523 с.
11. Франко І. П'ять літ нашої господарки крайової / І. Франко // Збірник творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 44. – Кн. 1. – 695 с.
12. Франко І. Збірник творів : у 50 т. / І. Франко. – К. : Наук. думка, 1986. – Т. 45. – 574 с.
13. Іван Франко програв вибори через селян, які продали голоси за ковбасу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zik.ua/news/2015/05/15/ivan_franko_prograv_vybory_do_seymu_cherez_selyan_yaki_proday_golosy_za_kovbasu_istorychna_pravda_590170.

Чинчик А. А.

Львовский торгово-экономический университет

Голубка С. М.

Университет банковского дела

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ИВАНА ФРАНКО И ЕГО ВКЛАД В НАЛОГОВЕДЕНИЕ

Резюме

В статье проанализированы концептуальные положения исследований Ивана Франко по экономическому направлению с интерпретацией отдельных из них о формировании налоговой системы. Исследованы публикации Ивана Франко о проблематике налогов и социальной справедливости. Изучены результаты исследований ученого по поводу объемов налоговых платежей и бюджетного финансирования в территориальном срезе с критикой ограниченных возможностей галицких земель. Раскрыто его обоснование причин обнищания населения из-за необоснованной системы налогообложения Галичины. Доказано абсолютную принудительность системы уплаты налогов, что привело к высокому уровню социальной напряженности и проблемных взаимоотношений между властью и обществом. Указано на наиболее актуальные научные положения трудов Ивана Франко по внедрению в современное финансово-экономическое пространство Украины.

Ключевые слова: налоговая система, перераспределение налоговых поступлений, непроизводительные расходы, лично-подходный налог, налоговый экзекутор, справедливость.

Chynchyk A. A.

Lviv University of Trade and Economics

Holubka S. M.

State Higher Educational Institution "Banking University"

ECONOMIC VIEWS OF IVAN FRANKO AND HIS CONTRIBUTION TO THE THEORY OF TAXES

Summary

The article analyses the conceptual statements of researches of Ivan Franko in economic direction with the interpretation of some of them on formation of the tax system. Researched publications by Ivan Franko on the subject of taxes and social justice. We studied the results of scientist's researches on the volume of tax payments and budget financing from the territorial point of view with criticizing the limited capacity of the Galician land. Revealed his grounds of the causes of the population impoverishment over the unreasonable tax system of Galicia. Proved an absolute compulsory of taxation system, which has led to a high level of social tension and problematic relationships between government and society. Indicated on the most relevant scientific works of Ivan Franko to be introduced in the modern financial-economic space of Ukraine.

Keywords: tax system, redistribution of tax revenues, unproductive spending, personal-income tax, tax executioner, social justice.